

СТРЕМЕЖ
СПИСАНИЕ ЗА ЛИТЕРАТУРА,
УМЕТНОСТ И КУЛТУРА

2022
Година LXVIII, број 1

Издавач:

Национална установа – Центар за култура
„Марко Цепенков“ – Прилеп

За издавачот: Јасмина Мицовска Станкоска

Редакција:

Габриела Стојаноска-Станоеска (главна и одговорна
уредничка), Никола Маџиров и Иван Антоновски (уредници)

Лектор: Радослав Митрески

Дизајн на корица: Дарко Талески

Техничко уредување: Валентина Дукоска

Печати: „КИТО“ - Прилеп

Ракописите не се враќаат

Издавањето на списанието е овозможено со материјална поддршка
од Министерството за култура на Република Северна Македонија

СОДРЖИНА:

РЕЖИСЕРИТЕ ПИШУВААТ

Наум Пановски: Сеништето од кино „Младина“ и песни	5
Милчо Манчевски: Уметност, насилство + општество; тон, ритуал и функција: неколку белешки	12
Антонио Митриќески: Песни и запис	24
Горан Тренчовски: Четири белешки на качувачот по пирамиди	32
Звездана Ангеловска: Мојата прва книга	37
Дарко Митревски: Кај што Брисел оди пеш или санитарен преглед на нашите европски интеграции	44
Мартин Кочовски: Забелешки за претстави	51
Ана Алексовска: Раскази	56

ПОЕЗИЈА

Сузана Ѓорѓиевска: Песни	63
Весна Мундишевска-Велјановска: Песни	65
Филиз Мехметоглу: Песни	68
Наташа Сарџоска: Песни	70
Тања Крмзова Костиглиола: Песни	73

НОВИ ГЛАСОВИ

Исидора Хенинг: Песни	76
-----------------------	----

ЗЛАТЕН ВЕНЕЦ НА СТРУШКИТЕ ВЕЧЕРИ НА ПОЕЗИЈАТА

Шунтаро Таникава: Песни	78
-------------------------	----

ПРОЗА

Оливера Николова: Авантура	83
Петар Петрески: Невен Невин	87
Благица Ѓорѓиевска: Рушете ги предрасудите, а не оградите	91
Даниела Андоновска-Трајковска: Пет куси прози	94
Сашо Димоски: Планот на куќата	97
Јована Матевска-Атанасова: Даскалот	101

ПРЕПЕВИ * ПРЕВОДИ

Луиз Глик: Песни	105
Милош Лазаревиќ: Песни	112
Андреј Блатник: Куси раскази	117

КРИТИКИ * ЕСЕИ * СТУДИИ

Васил Тоциновски: Ода за таткото на македонската преродба Димитар Миладинов	122
Оливера Ќорвезироска: Роман-хотел, роман-мапа, роман-Валхала	126
Весна Мојсова-Чепишевска: (Задоцнет) омаж за Чашуле	134
Звонко Димоски: Кратко визуелно и културолошко читање на драмскиот текст Трудници (2020) на Габриела Стојановска-Станоевска	139

IN MEMORIAM

Иван Антоновски: Незгаснато сосвездие (спомени за Радован Павловски, Луан Старова и Драги Михајловски)	145
---	-----

IN MEMORIAM

Иван Антоновски

НЕЗГАСНАТО СОСВЕЗДИЕ

(спомени за Радован Павловски, Луан Старова и Драги
Михајловски)

„Тажна недела за Друштвото на писателите на Македонија“. Ваков наслов осамна во медиумите, откако во една недела изгубивме тројца книжевни великани – најпрво Драги Михајловски, по него Радован Павловски и за жал, потоа се потврди народното верување дека смртта не запира за двајца и ќе треба да се тројца – со физичкото заминување на Луан Старова. Неделата беше и повеќе од тажна, но не само за Друштвото, туку и за севкупната македонска книжевна стварност и за современата македонска култура, затоа што во само неколку дена се соочи со сознанието дека опусот на тројца книжевни стожерници, веќе е заокружен. Нивните книжевни опуси се тука и треба да ги препрочитаеме, но тоа најверојатно ќе може да го сториме и утре – ако на еден од нас Бог не му даде шанса да го стори тоа (белки сфативме колку брзо е минлив животот, но и дека не секогаш можеме да планираме за некое далечно време од нашите животи), сигурно ќе го стори некој друг. Но, сепак, треба да ги забележаме и спомените за нив, оти нив, освен нас, не ќе може да ги забележи некој друг, а тие сведочат за димензиите на личноста на тројцата великани кои не секогаш можеме да ги спознаеме преку нивното книжевно дело. Впрочем, ако ја следиме теоријата на Ролан Барт, и никогаш не би можеле да ги спознаеме преку книжевно дело... Затоа, овој текст нема за цел ниту уште еднаш да повтори дека Радован Павловски е принц на метафората, ниту дека Луан Старова е еден од нашите најзначајни прозаисти, ниту дека Драги Михајловски е човекот кој го вдоми Шекспир во Македонија – тоа веќе сме го кажале, претставува неспорен факт и е општо место во актуелната меморија на нашата култура. Овој текст има цел само да сподели слики од сеќавањата, за да не останат незабележани. Овој текст не е ниту збир на дневнички записи, ниту мемоарска проза – не знам кој е неговиот жанр. Не е ни важно. Во овој момент, се чини најважна е потребата овие слики да бидат забележани и како текст, за да не избледат со трошноста на телото и на пишувачот на овие редови.

„Ние ја имаме судбината на Јозефа К! Запомни го ова!“

По физичкото заминување на принцот на метафората, Радован Павловски, не само во текот на тажната недела за македонската култура, туку и до денес, мошне често во мене ја слушам пораката „Ние ја имаме судбината на Јозефа К! Запомни го ова!“ Особено, одново и одново ми ги поматува мислите кога ќе минам низ некои места во центарот на градот, каде што, ако не секој, барем секој втор или трет ден ќе го сретнев или барем ќе го виде оддалеку со неговиот одмерен од, торбата в рака, а последните неколку години, неретко и големиот чадор (чинам беше премногу горделив за да носи бастун, но сепак, чадорот ќе да беше некакво решение). И не случајно е така, зашто со години, неретко ќе ми ја повтореше, а во низа ситуации, и без да ја слушнам од него, ќе си ја повторев и ќе се запрашав дали всушност, вистински го разбрав Радована кога првпат ми го кажа ова.

Се случи тоа во еден од многуте долги наши разговори – разговор во Дебар Маало, по книжевно пладне во градската библиотека „Браќа Миладиновци“, на кое професорот Науме Радически говореше за поезијата на Бранко Миљковиќ. Седнавме на астал со него и со Тодор Чаловски¹⁷, и тоа на покана од Радована. А кој од младите творци би одбил да седне со Радован и да може да разговара со него, водејќи го муабетот во насока во која ќе се престори во монолог на принцот на метафората, а младичот, но не оној што спие или се буди на пладне, туку оној што седи спроти тој „младич“, тогаш веќе во години, да научни уште некоја лекција, која радо ќе им ја пренесува на другите, како приказна или анегдота. Неминовно, по запалената цигара, дури пијачката сè уште не беше на асталот, најпрво, од Радована (а не помалку и од Чало) мораше да се прокоментира беседата на професорот Радически, па да се прикаже за Миљковиќ. Но, кога стигна пијачката, немаше ниту здравица, ниту истурање од чашките за душа на покојникот, ами во атмосферата најгласен

¹⁷ Фактот, што за жал, сите личности од овој настан во вистинска смисла, денес, физички веќе не се меѓу нас, чувствувам дополнителна обврска да го забележам и на хартија, надвор од личното поимање и меморијата.

беше отсечниот молк на Радован, со кој наеднаш разговорот доби друг тек. Ме погледна и замавнувајќи со прстот ја изговори оваа мисла „Ние ја имаме судбината на Јозефа К. Запомни го ова!“ И потоа, веќе не зборувавме за Миљковиќ или можеби зборувавме, ама на едно друго рамниште од она кое би значело евоцирање спомени или книжевно теоретизирање, којзнае.. „Ако Кафка не го напишеше тој роман, ќе мораше сега да се напише. Проклетство е тоа од кое во овој свет не може да се избега – судбината на Јозефа К... И ние сме дел од таков процес, ама..“ - ни рече Павловски, на астал, мене и на Чаловски. И не можам да не напоменам, во обидот да се надоврземе на кажаното од него, нè пресретна со повишен тон: „Ако не беше напишан, јас ќе требаше да го напишам!“

Веќе ден потоа, ми се случи нешто поради кое сфатив дека е во право или пак мислам дека сфатив дека е во право, а животот се труди постојано да ме уверува во вистинитоста на сето она што го кажа тогаш. И по години, во кои за жал, ми се чини дека не еднаш и ми се налути, годинава, на последната средба кај слаткарницата „Крин“, одново истата реченица: „Ние ја имаме судбината на Јозефа К! Го запомни ли ова?“ Ми се чини дека од време на време, дури и тогаш кога ми беше лут ќе ја повтореше, токму за да го запознам тоа.

Откако физички си замина, и гласно изговорив: „Го запомнив, принцу на метафората. Се надевам дека таму каде што заминуваш сега, ќе Ти се суди праведно, а не како што му се судеше на Јозефа К.“

Ниту еден разговор со Радован Павловски не беше завршен... секогаш имаше некоја недореченост и уште многу што да каже. Допрва ќе навираат спомени од проблесците во разговорите, исто колку што одново ќе му се навраќаме и на творештвото Негово... на песните кои никој друг не ќе може да ги рецитира онака како што можеше Тој во настапите коишто на многу генерации ни се дел од најубавите спомени од Струшките вечери на поезијата. Немаше Негов настап во „Дрим“ или на Мостот на поезијата, по кој со аплауз не го враќавме на поетски бис... Да може, со аплауз, и сега би го вратиле, за барем уште еднаш да го чуеме младичот што спие(ше) на пладне... ама веќе замина на вечно сонување.

„Ако умрам / носете ме на носилка од метафори“ – ни рече во неговата „Порака“. Се мислам, кадарни ли сме ние да направиме таква носилка за принцот на метафората?

(Празна) полица

Според теоријата за смртта на авторот на Барт, неопходна е дистинкција меѓу биографијата на авторот и книжевното дело, за биографијата да не влијае врз нашата интерпретација на делото. Но, неретко, во читателското искуство се случува и нешто обратно – читајќи ги книжевните дела ја (ре)конструираме биографијата на авторот. Мислиме дека го познаваме, дека сме навлегле во неговата интимност, дури и си создаваме претстава за него која може да биде и далеку од реалистична. Дела на Луан Старова читав и кога бев средношколец, потоа и во текот на студиите и мислев дека го познавам, а за љубов на вистината, за првпат одблиску го сретнав кон крајот на студиите.. и дури при таа средба во Францускиот институт во Скопје (тогаш – Француски културен центар), сфатив дека Старова го познавам само преку неговиот книжевен опус и преку изборите и преводите од француската литература (дотогаш и не знаев дека живее во моето соседство). Како вчера да беше, се секавам на првата средба – кога поведовме разговор, до степен на непријатност инсистирав да прокоментирам нешто од прочитаното од неговите романи, да отворам некои дилеми што ми се јавиле при читањето, па не беше малку тоа, туку и да го потпрашувам за творечкиот чин како предизвик кога се занимавал и со нешто што ми се чине(ше) далечно на книжевноста – дипломатијата. Па дури и дали покрај некои избори од француската лирика кои дотогаш ми беа познати има и други и што ли не. Накусо, чинам дека мојот однос бил идентичен како оној на некои телевизиски гледачи кога ќе успеат по долго време да се вклучат телефонски во отворена програма и ја користат можноста за да прашаат и да кажат сè што им лежи на душата. Но, Луан ми одговори на сите прашања, се обиде да ги разреши сите дилеми, во ниту еден момент, ниту со гестикулација, ниту со бојата на гласот не покажа дека веќе му додевам или дека би сакал да стави точка на разговорот. И денес се воодушевувам на таа негова смиреност. Не ме знаеше претходно, знаеше само дека сум студент во завршна го-

дина на студии но со неговиот однос придонесе во ниту еден миг да не се почувствувам како *дете* кое сака сè да знае, мисли дека многу знае, а штотуку е на почетокот на патот...Некој ќе рече можеби дека таа е резултат на дипломатска вештина, стекната преку дипломатското искуство. Но сепак, не беше тоа – во времето потоа ми се потврди дека едноставно е таков – смирен, сталожен, иако и емотивен.

Неколку дена потоа се случи саемот на книгата во Скопје, во халите на сега веќе непостоечкиот Скопски саем. Откако веќе ги минав штандовите на приватните издавачи следеше делот *резервиран* за институциите, кој најчесто, на многумина им се чинеше здодевен. Но, токму на штандот на Македонската академија на науките и уметностите пронајдов неколку наслови, нивни изданија, што ми се чинеше дека е неопходно да ги имам како некој кој (ќе) дипломира на катедрата за книжевност. На штандот пред мене стоеја библиотекарите на Академијата, кои љубезно ми одговорија колку чинат книгите. Не беше малку... почнав да се пребројувам колку ми останало во џебот, од студентскиот буџет кој, сепак, беше ограничен. Најверојатно сум бил и преочигледен како ги бројам стотките, со стравување дека нема да има доволно за да ги купам книгите.

„Не купувајте ги книгите!“ – свика некој. Гласот ми беше познат. Го дигнав погледот од дланките во кои ги држев банкнотите и сфатив дека ова го изговори Луан Старова, седнат на масата на штандот.

„Добар ден, академик Старова. Простете, но зошто?“ – возвратив со извесно негодување.

Не ми даде одговор. Стана, се приближи до пултот и со тивкиот глас и препознатливата смиреност само ми кажа дека следната недела, во понеделник, тој ќе биде во неговиот кабинет во Академијата, ако можам, по завршување на наставата да поминам и ќе поразговараме.

Така и бидна. На портирницата мислеа дека одам во библиотеката, но бидејќи првпат одев во неговиот кабинет, морав да напоменам дека одам кај академик Старова. Морам да признаам дека ме упатија со некаква доза на скептичност, чинам со помисла „Што ли бара кај Старова?“ Затоа, претходно и ме најавија и можноста да продолжам се случи откако тој им потврди дека е согласен на средба со *странката*. По кус разговор со

прашањата „како сте“ и „што има ново“ и слични на нив, покажа на дел од полицата во кабинетот – таму стојеа книгите кои претходната недела, на Саемот, сакав да ги купам на штандот на Академијата. „Земете ги...“ – ми рече Старова. Најпрво помислив дека ги позајмува, па со благодарноста почнав да напоменувам и дека брзо ќе ги вратам, но бев сосечен: „Не треба да ги враќате. Ваши се!“ Не ми беше јасно што се случува... за потоа да ми појасни дека тој ги добил, ги има прочитано и дека ми ги подарува. Негодував, но на тоа следеше реплика: „А каде ќе ги носам со мене?“ Напоменувајќи дека на млад книжевник му се попотребни и ми упати порака: „Користете ги дури Ви требаат, потоа и Вие дајте ги на друг, на кого ќе му бидат попотребни.“ Откако ги зедев, полицата остана празна... Токму тие книги, и денес се едни од најчестите наведени во списокот на користена литература на моите трудови.

Со почитуваниот Луан потоа се среќававме и разговаравме мошне почесто. Во повеќе наврати и кога подготвував каталог за новата македонска проза, за Саемот на книгата во Гетеборг, Шведска, кога подготвив приказ за два негови романи, за да бидат презентирани пред тамошните агенти. Во преписка преку е-пошта напоменах дека за едниот од нив би сакал да напишам пообеман текст, анализа, на што следеше одговор да не брзам, дека има време... се случија и други средби потоа, но тој текст не се случи. За жал, и денес не е дел од мојата библиографија. Веќе нема време – сега треба да биде напишан, но со примена на теоријата на Барт – за да биде издржан, книжевен, за стилот на Старова, а не за човекот Старова.

Веста за неговото упокојување ја дознав дури работев на бирото во домашната библиотека. На бирото беше една од книгите кои ми ги подари, а на полицата зад мене и другите. Уште се тука, уште ми требаат... ама пред Луан сум обврзан еден ден да ги дадам на некој кому ќе му бидат попотребни, помлад од мене. А полицата нема да остане празна – на неа, на едно место ќе бидат „Татковите книги“, „Време на козите“ „Балкански клуч“, „Патот на јагулите“, „Ервехе“, „Љубовта на генералот“, „Потрага по Елен Лејбовиц“, „Балканвавилонци“, „Враќањето на козите“, „Полифонисти“, „Јаничари“...

„Не. Нема мртви“

„Пишувачи, слушнете ме, вртете го, превртувајте го зборот, мерете го од лице, од опачина, правете, пустете-штурете, ама, ве молам, наоѓајте вербални замени за умирачката, употребувајте, како што велат јазичарите, синоними, пишувајте место умре, му дојде крајот, или си го зеде господ или се претстави или отиде на седмо небо или ги фрли чевлите или скина конци или се отпреврте или се оптегна..... Сè само не велете умре.“ Оваа е една од многуте лекции на кои нè научи Драги Михајловски. Затоа, чинам, е разбирливо што во овој текст, тешко е да пишувам за него во минато време – се вкочанувам, мерејќи ги зборовите, како што ги мереше тој и во својот прозен исказ и во своите преводи.

Во живо се сретнавме само неколку пати, за жал. На еден саем организиран од приватен издавач, кога му пријдов да ми ја потпише „Мојот Скендербеј“, а со мене го понесов и примерокот на „Гон“ од домашната библиотека – култна книга на која ќе треба да ѝ се навратиме, на неколку негови предавања на кои сакав да присуствувам иако не бев негов студент и на промоцијата на собраните дела од Шекспир. Сè друго беше во епистоларна, ама електронска форма – ама доволно за да си сигурен дека некогаш добро го познаваш. Затоа што тоа не беа обични преписки, ами беа исполнети со размисли за книжевноста и за текстот како медиум. А ете, судбината сакаше токму текстот да е и медиумот преку којшто се познававме. Не можеше да се сретнеме секогаш кога ќе наумевме, ама во неколку наврати, во договорениот термин, на вратата ќе засвонеше доставувачот на брзи пратки, со изданија од неговата издавачка куќа „Каприкорнус“, знаеше дека ме интересираат, особено оние кои се однесуваат на средновековната книжевност. За жал, од сите тие преписки не би можел да сподела многу, зашто сепак се дел од една лична интима – ставот за некои книжевни пројави и дела е дел од интимата, сè дури самиот автор не одлучи да ги објави. Но, се чини, нужно е да сподела еден цитат од „Пат за рајот“ кој е дел од нашата преписка...

„Сè што има име постои, затоа е именувано. Сè се врти со вртењето на земјата. И растенијата, и животните, и мртвите во гробовите. Сè е живо! Се движи со движењето на земјата! Не,

нема мртви! Ни траги, ни лелекања, ни подли себичлуци! Ни кучиња, ни мачиња, ни луѓе! И сè е кружно, затворено и нагнетено во овој круг! Светот е кружен! И бог над него! И заедно се вртат, се вртат, дури не дојде крајот на веков каков што го знаеме! Или што не го знаеме, така? Почетокот е крај и крајот почеток, помните, не?" Остануваме ние нагнетени во кругот, а Драги живее околу нас и во нас – со нов почеток.

„Ако ја живееш вистината, љубовта, убавината, тогаш сигурно живееш во рајот“ – напиша Михајловски во „Пат за рајот“. Тој, навистина, како ретко кој друг, со својата кроткост и питомост ги живееше вистината, љубовта, убавината... затоа сега е дводомен автор – живее и во нас, меѓу нас, и во рајот....

*

Записов го завршувам доцна во ноќта... погледнувам низ прозорецот. Облачно е и на небото не можам да видам ѕвезди. Но сигурен сум дека зад некој од облаците има едно ново созвездие – иако беа мошне различни, и како книжевници, и како луѓе, судбински, Павловски, Старова и Михајловски, сега се созвездие. Незгаснато созвездие, оти неспорно, тие беа ѕвезди и дури физички беа меѓу нас – за книжевните проследувачи, нивните читатели, преведувачите... Познавачите на астрономијата велат дека во созвездијата, секоја ѕвезда е со различна големина, но ми се чини дека ова созвездие е различно од претходните – секоја ѕвезда е подеднакво голема во својата поетика и во својот творечки потфат.

**Национална установа – Центар за култура
„Марко Цепенков“ – Прилеп**

Адреса

бул. „Гоце Делчев“ б.б. Прилеп

Интернет-страница

www.markocепенkov.org

Е-пошта: markocепенkovpp@yahoo.com

Телефони: (048) 421-703, 425-520, п. факс 200

Жиро-сметка

1801041718603, Народна банка на Република Македонија

ISSN 0039-2294